

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวิถีพุทธในยุควิถีใหม่

Promotion of Buddhist tourism in the New Normal

ไทมณณี ไชยฤทธิ์

Thaimanee Chaiyarit

กองกำกับการ 2 กองบังคับการฝึกพิเศษ กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน

Places Plaeng Yao Community Organization Government Organization.

Dr.thai_99@hotmail.com

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาโดยมากมักจะเป็นทัวร์ทำบุญและการพักผ่อนของชาวพุทธทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นส่วนมากทำให้วัดและสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนามีรายได้จากนักท่องเที่ยวแต่ละปีมีใช้น้อย แต่เมื่อสถานการณ์โรคระบาดเกิดขึ้นทำให้การจัดการท่องเที่ยวเป็นอย่างยากลำบากมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะการปฏิบัติตามมาตรการต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐอย่างเคร่งครัดทำให้กลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยวเหล่านั้นได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เมื่อสถานการณ์ลดลงที่อยู่ในระดับปลอดภัย ทางหน่วยงานรัฐก็ผ่อนคลายมากขึ้น แต่นักท่องเที่ยวกลุ่มเดิมและกลุ่มใหม่ยังไม่สนใจเข้ามาท่องเที่ยวในรูปแบบเดิม ๆ ได้อีกต่อไป ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอาจต้องทำงานมากขึ้นเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้กลับอยู่ในสถานการณ์แบบปกติให้เร็วที่สุด โดยเฉพาะ 1.การส่งเสริมศักยภาพกลุ่มผู้ประกอบการในด้านต่าง ๆ ให้มากขึ้น 2.การรองรับความปลอดภัยให้อยู่ในมาตรฐานหรือระดับสากล 3.การนำเสนอรูปแบบการท่องเที่ยวที่แตกต่างไปจากเดิมให้มากที่สุด 4.การบริการนักท่องเที่ยวให้เกิดความประทับใจ 5.การผลิตและต่อยอดทักษะของเด็กเยาวชนให้เข้ามาส่วนร่วมในการเป็นไกด์ท้องถิ่นนั้น ๆ 6.ส่งเสริมความร่วมมือแบบภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ 7.การปรับรูปแบบการทำบุญแบบออนไลน์มากขึ้น

คำสำคัญ : การส่งเสริมการท่องเที่ยว. วิถีพุทธ. วิถีใหม่.

Abstract

Most of the Buddhist tourism is a merit-making tour and the rest of the Buddhists both in the country and abroad. Most of the temples and important Buddhist landmarks are not income from tourists each year. little But when the epidemic situation occurs, it is more difficult to manage tourism, especially the strict compliance with various measures of government agencies, causing those occupational groups related to tourism to be affected inevitably. inevitable but nevertheless When the situation is reduced to a safe level Government agencies are more relaxed. But the same group of tourists and new groups are still not interested in traveling in the old way anymore, which relevant agencies may have to work more to attract tourists back to the normal situation as quickly as possible, especially 1. to promote the potential of entrepreneurs in various fields. 2. To support safety and cleanliness to be in the standard or international level. 3. To present a tourism model that is different from the original as much as possible. 4. Providing tourists with an impression 5. Producing and extending the skills of youth to take part in being a local guide. 6. Promote cooperation in a network of tourism partners both in the country and abroad. 7. Modifying more forms of online philanthropy.

Keywords: Tourism promotion. Buddhist way. New way.

บทนำ

องค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO) เผยแพร่ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2564 คาดว่าผลกระทบโดยตรงและโดยอ้อมจาก การระบาดครั้งใหญ่ของโควิด 19 ทั่วโลกต่อการท่องเที่ยวระหว่าง ประเทศ ทำให้GDP โลกลดลงไปมากกว่า 4 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ ในช่วง ระหว่างปี 2563 - 2564 โดยเป็น การลดลง 2.4 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ และ 1.7 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ ในปี 2563 และ 2564 ตามลำดับ และยัง พบว่าการฟื้นตัวของภาคการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ ขึ้นอยู่กับการรับวัคซีน โควิด 19 ทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งหลาย ประเทศพึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยว เป็นอย่างมาก ซึ่งอัตราการฉีด วัคซีนป้องกันโควิด 19 ของแต่ละประเทศแตกต่างกันอย่างมาก ตั้งแต่ ต่ำกว่า 1% ไปจนถึงมากกว่า 60% นอกจากนี้ ยังพบว่าภาคการท่องเที่ยวจะฟื้นตัวเร็วขึ้นในประเทศที่ มีอัตราการฉีดวัคซีนสูง เช่น ฝรั่งเศส เยอรมนี สวิตเซอร์แลนด์ สหราชอาณาจักร และสหรัฐอเมริกา และคาดว่าจะการเดินทางท่องเที่ยวระหว่าง ประเทศอาจจะกลับมาอยู่ในระดับก่อนเกิดโควิด 19 คือ ตั้งแต่ปี 2566 เป็นต้นไป โดยมีอุปสรรค ได้แก่ การจำกัด การเดินทาง การกักกันไวรัสที่ซ้ำ ความ เชื่อมั่นของผู้เดินทางต่ำ และสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ ทั้งนี้ เป็นการประมาณการโดย คำนึงถึงผลกระทบจากการลดการท่องเที่ยวระหว่างประเทศเท่านั้น ไม่รวมถึงนโยบาย ต่างๆ เช่น โครงการกระตุ้นเศรษฐกิจที่อาจทำให้ผลกระทบจากการแพร่ระบาดต่อภาคการท่องเที่ยวโลกลดลง การสูญเสียงานข้ามประเทศ ในด้านการจ้างงานการ พบว่า การลดลงของการท่องเที่ยวทำให้เกิดการว่างงานของแรงงาน ไร้ฝีมือโดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้น 5.5% โดยมีความแปรปรวนสูงระหว่าง 0% ถึง 15% ขึ้นอยู่กับความสำคัญของการ ท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจ โดยค่าจ้างแรงงานคิดเป็นประมาณ 30% ของ ค่าใช้จ่ายบริการท่องเที่ยวทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา(ณัฐฤทธิ นิธิประภา, 2564 : 1)

สำหรับประเทศไทยโดยในช่วงปี 2561 – 2563 มีสัดส่วนคงที่อยู่ที่ร้อยละ 17.98 และ 18.21 ตามลำดับ แม้ว่ารายได้ จากการท่องเที่ยวจะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี แต่ขณะเดียวกันในช่วงปี 2563 ที่ผ่านมามีประเทศไทยได้รับผล กระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อภาคการท่องเที่ยวของไทย อย่างมาก โดยธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภาคการท่องเที่ยวสูญเสียโอกาสในการสร้างรายได้ และส่งผลให้อุตสาหกรรม ซึ่งการารท่องเที่ยวในประเทศไทย

หยุดชะงัก โดยในปี 2563 สัดส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product : GDP) ของประเทศด้านท่องเที่ยวหดตัวลดลงจากปี 2560 ถึงร้อยละ -63.92 ดังนั้น ในการบรรลุเป้าหมาย สัดส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศด้านการท่องเที่ยวต่อผลิตภัณฑ์มวลรวม ในประเทศเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยในช่วงปี 2561 – 2565 คิดเป็นร้อยละ 22 ทำให้ประเทศไทยต้องมีสัดส่วน GDP ด้านการ ท่องเที่ยวอย่างน้อยอยู่ที่สัดส่วนร้อยละ 22.92 ต่อ GDP รวมของประเทศ จึงจะบรรลุเป้าหมายที่ กำหนดไว้ นับเป็นประเด็นท้าทายอย่างยิ่งที่ประเทศไทยต้องรับมือจากความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น โดยเฉพาะ การดำเนินมาตรการผ่อนคลายเป็นมาตรการส่งเสริมเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจการท่องเที่ยว และการรองรับ การแพร่ระบาดของโรคติดต่อร้ายแรงหรือโรคอุบัติใหม่ เป็นต้น (สำนักงานสภา พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564 : 229-230)

ในช่วงปี 2564 – 2565 การท่องเที่ยวไทยเที่ยวไทย ปรับตัวดีขึ้นตามสถานการณ์การระบาด ของโรค COVID-19 ที่ปรับตัวดีขึ้นอย่างชัดเจน โดยในเดือน ธันวาคม 2564 ภาครัฐดำเนินการผ่อน คลาย มาตรการควบคุมการเดินทางภายในประเทศ และ กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมให้ สอดคล้อง กับช่วงเทศกาลปีใหม่ โดยปรับมาตรการควบคุม แบบบูรณาการทั่วราชอาณาจักรเป็นกรณี เฉพาะ ซึ่งร้านจำหน่ายอาหารหรือเครื่องดื่มที่มีพื้นที่เปิด สามารถให้บริการเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ใน ร้านได้ เป็นกรณีเฉพาะจนถึงเวลา 01.00 น. ของวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2565 ประกอบกับก่อนหน้านี้ที่มี การ ประกาศปรับปรุงเขตพื้นที่จังหวัดตามพื้นที่ สถานการณ์และการกำหนดพื้นที่นำร่องด้าน การ ท่องเที่ยวเพิ่มเติม 26 จังหวัด และยกเลิก การห้ามออกนอกเคหสถานสำหรับพื้นที่ควบคุมสูงสุด และ เข้มงวด และในเดือนมกราคม 2565 ภาครัฐ ดำเนินการผ่อนคลามาตรการควบคุมการเดินทาง ภายในประเทศให้ประชาชนสามารถเดินทางได้อย่างเสรี ในส่วนกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ต่อเนื่องจากเดือนธันวาคม 2564 ภายใต้บรรยากาศของเทศกาลปีใหม่ มีการปรับมาตรการควบคุมซึ่ง ร้านจำหน่ายอาหารหรือเครื่องดื่มในระดับ SHA PLUS สามารถให้บริการเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ใน ร้านได้เป็นกรณีเฉพาะจนถึงเวลา 23.00 น. (กองเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและกีฬา, 2565 : 4) ทำให้ เห็นว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวในรอบ 4-5 ปีที่ผ่านมามีความยากลำบากเพราะต้องอาศัยการเดินทาง

ของนักท่องเที่ยวต่างประเทศเป็นสำคัญแต่ด้วยมาตรการต่าง ๆ ทำให้การเคลื่อนย้ายทำได้ยาก จึงต้องอาศัยประชาชนภายในประเทศหันมาช่วยเหลือกันตามโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการเที่ยวด้วยกัน โครงการเที่ยวคนละครึ่ง เป็นต้นก็ไม่สามารถทำให้ภาคการท่องเที่ยวฟื้นตัวมากนัก

เพราะฉะนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอาจต้องปรับกลยุทธ์ต่าง ๆ ให้มากขึ้นเพื่อดึงนักท่องเที่ยวต่างประเทศไทยให้เข้าสู่ประเทศไทยดังเดิมซึ่งเมื่อสถานการณ์การแพร่ระบาดลดลงเชื่อว่านักท่องเที่ยวจะเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ไม่ควรลืมว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวดังกล่าวอาจจะต้องมองถึงหลายๆกลุ่มที่ทำให้กลุ่มนักท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น การท่องเที่ยวเชิงวิถี การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงวิถีพุทธ การท่องเที่ยวเชิงสันตนาการ เป็นต้น ก็สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศมิใช่น้อยเช่นกัน โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวิถีพุทธที่เป็นเอกลักษณ์สำเร็จของสังคมไปแล้ว

สถานการณ์และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวิถีพุทธ

การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเป็นอีกช่องทางหนึ่งทางสร้างรายได้อย่างมหาศาลให้กับประเทศไทยปีละสามแสนกว่าล้านบาทที่ทุกรัฐบาลพยายามให้ความสนใจและตระหนักถึงเอกลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งทางรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีที่กำกับดูแลสำนักงานพระพุทธศาสนากล่าวว่า

“รัฐบาลพร้อมส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงวิถีพุทธ เพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ เอกลักษณ์ รวมถึงการนำเสนอโบราณสถาน โบราณวัตถุและศาสนสถาน ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ” (อนุชา นาคาศัย, 2565 : ออนไลน์)

โดยรัฐบาลได้การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธถูกดำเนินตามภายใต้นโยบายระดับชาติ ระดับจังหวัดและระดับองค์การ โดยได้ระบุปัญหาของการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อความยั่งยืนเน้นยังขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน แหล่งท่องเที่ยวขาดเสน่ห์ทั้งยังขาดการถ่ายทอดความรู้ทางศาสนาโดยมีคฤหัสถ์การสนองความต้องการในการส่งเสริมการท่องเที่ยวจำเป็นต้องพัฒนากระบวนการสื่อสาร แหล่งท่องเที่ยวความปลอดภัยในชีวิตและ

ทรัพย์สินซึ่งถือว่าอยู่ในระดับสูงแต่การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกการท่องเที่ยวถูกเรียกร้องอยู่ในระดับกลางศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดนั้น ไม่ว่าจะเป็นด้านอัตลักษณ์ ด้านเอกลักษณ์ที่โดดเด่น และภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบริการที่พักและอื่น ๆ ส่วนหน่วยงานต่าง ๆ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนนั้น จะมีการส่งเสริมให้ มีส่วนร่วมในการวางแผนยุทธศาสตร์และกำหนดนโยบายต่าง ๆ โดยเน้นถึงสาระสำคัญของพุทธศาสนามากกว่าการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว ส่วนการดำเนินนโยบายนั้นต้องดาเนินตามตัวชี้วัดมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยวกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (มาโนช พรหมปัญญา และคณะ, 2564 : 36)

นอกจากนี้พระมหาสุทิตยอาภากร และคณะ(2555) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนารูปแบบและกระบวนการ จัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่า รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวของ วัดจะปรากฏตามอัตลักษณ์ที่สำคัญตามคติความเชื่อของพระพุทธศาสนา และความเชื่อของท้องถิ่น แต่ละภูมิภาค และมีกระบวนการจัดการที่แตกต่างกันไปตามอัตลักษณ์ของวัดนั้น ๆ เช่น ภาคใต้ มี รูปแบบกิจกรรมและอัตลักษณ์ที่มีความเป็นมาของด้านประวัติศาสตร์ศรีวิชัย การปฏิบัติธรรมของ สายสวนโมกข์ และการเชื่อมโยงกับความเชื่อที่มีต่อเจ้าแม่กวนอิม หรือศาลเจ้าตามคติพุทธศาสนา แบบมหายาน และวิถีชีวิตในท้องถิ่น เป็นต้น จากการศึกษารูปแบบกิจกรรม กระบวนการจัดการเพื่อ การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม และอัตลักษณ์พบว่า วัดใน 4 ภูมิภาค มีความ คล้ายคลึงกันใน 5 ด้าน คือ

- 1) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามศรัทธาความเชื่อในพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์
- 2) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามคติความเชื่อทางพระพุทธรูป และ วัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่น
- 3) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามความงามของแหล่งพุทธศิลปกรรม
- 4) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามแหล่งประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา และ ประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง

5) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการปฏิบัติธรรมและกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นการท่องเที่ยวเชิงศาสนาหรือการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) กลายเป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศในขณะนี้ โดยให้ความสนใจเป็นพิเศษกับวัด กับแหล่งโบราณสถาน เนื่องจากวัด เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีการถ่ายทอดมรดกทาง วัฒนธรรมสืบเนื่องมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ซึ่งเป็นไปตามคติความเชื่อที่ถือว่า การได้มาสักการะ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ร่วมทำบุญ บริจาคทาน จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิตและครอบครัวของผู้ที่ได้ ไปสักการะขอพร และยังสามารถสร้างเสริมกำลังใจให้เกิดขึ้น ทำให้จิตใจผ่องใส โดยจะเห็นได้ว่า วัด (Temple) เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรม และยังสะท้อนไปถึงร่องรอย วิถี ชีวิตในอดีตที่มีลักษณะกลมกลืน (Harmony) มีการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความศรัทธาใน พระพุทธศาสนา ความเชื่อของท้องถิ่น และยังเป็นแหล่งรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ การศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชน ล้วนมีคุณค่าต่อจิตใจ และความงดงามเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวไทย วัดจึงเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวประเภทหนึ่ง คือ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ถึงแม้จะเป็นแหล่งท่องเที่ยว ประเภทที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่ก็มีความแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นประเภทอื่น ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก กระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ และมีความเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นจุดดึงดูดที่ สำคัญในด้านการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ สำหรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ มุ่งหวังที่จะได้รับความเพลิดเพลิน และได้บุญกุศลไปพร้อม ๆ กัน (กรมศาสนา,2557) จะเห็นได้ว่า กิจกรรมและรูปแบบการท่องเที่ยวได้ความสำคัญในหลากหลายมิติของการท่องเที่ยวที่แตกต่างไปจาก เดิมอยู่ในลักษณะการผสมผสานเรื่องราวเข้าด้วยกันแม้ว่าจะมีไข่มุกที่แท้จริงตามแบบฉบับที่ได้รับมา แค่นี้คือ การท่องเที่ยวเชิงพุทธในประเทศไทยที่มีคติความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ อารยธรรม รวมทั้งการ ปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวิถีพุทธในยุควิถีใหม่

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวิถีพุทธในยุควิถีใหม่เป็นการมองเห็นฉันทกัตศน์ภายหลังจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 2019 (COVID-19) เป็นสำคัญเพราะนั่นคือแนวทางที่จะทำให้หน่วยงานที่รับผิดชอบสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในเชิงศาสนาได้ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและเสริมสร้างความเข้มแข็งในการบริการที่ได้มาตรฐานมากยิ่งขึ้น แต่กระนั้น การที่สภาพการณ์การท่องเที่ยวได้หายไปในรอบ 2-3 ปี บางอย่างได้ถูกปรับเปลี่ยนเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เช่น ผู้ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพการท่องเที่ยวได้ปรับตัวไปสู่อาชีพใหม่เพื่อความอยู่รอดของตนเอง อีกทั้งการตั้งหลักทางอาชีพมิใช่ต้องใช้เวลานาน ๆ เท่านั้นแต่อาศัยเวลาในการสะสมความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์การทำงานจึงจะสามารถเรียนรู้และเข้าถึงการบริการการท่องเที่ยวได้ดี แต่ถึงอย่างไรก็ตามการส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐต่อพระพุทธศาสนาบางอย่างอาจต้องปรับตัวไปอย่างสิ้นเชิงแต่บางเพียงปรับปรุงให้อยู่ในรูปแบบเดิมก็ได้ก็สามารถพัฒนาต่อยอดไปสู่กิจกรรมการท่องเที่ยวได้หลากหลายมิติเช่นกัน ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอาจต้องกำหนดแนวทางดังต่อไปนี้

1.การส่งเสริมศักยภาพกลุ่มผู้ประกอบการในด้านต่าง ๆ ให้มากขึ้น เช่น โครงการศูนย์ศิลปวัฒนธรรมปกากะญอบ้านโป่งน้อยใหม่ โครงการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ท่องเที่ยว โครงการให้ความรู้ด้านบริการแก่ชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โครงการพัฒนาเครือข่ายชุมชนเพื่อการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และโครงการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวิถีชีวิต เส้นทาง และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศลุ่มแม่น้ำว้าง ประกอบด้วยอินทนนท์-ขุนวาง-โป่งน้อยใหม่-แม่วิน (บุญจรัตน์ โจลานันท์และกนกวรรณ คชสีห์, 2561 : 103) นอกจากนี้ เพราะฉะนั้น นักท่องเที่ยวมีทั้งไทยและเทศอาจต้องปรับการเสริมทักษะ เช่น ทักษะด้านความรู้เกี่ยวกับภาษาต่างประเทศ ด้านบุคลิกภาพ ด้านทักษะ ด้านทัศนคติ และด้านความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการท่องเที่ยว (วิวัฒน์ จันทรกึ่งทองและคณะ, 2563 : 1968) ดังนั้น ความสำเร็จของผู้ประกอบการการท่องเที่ยวในจังหวัดรองจะต้องให้ความสำคัญกับ 1) กระบวนการต้นน้ำ (Upstream) ในการใช้

ความคิดสร้างสรรค์ออกแบบบริการ มีการวิจัยและการพัฒนา การมีกระบวนการวิจัยผลิตภัณฑ์บริการ การนำภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ของท้องถิ่นเข้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์ และ 2) พัฒนาที่กระบวนการปลายน้ำ (Downstream) ซึ่งได้แก่การทำการตลาดในรูปแบบใหม่ ที่จะสามารถส่งมอบความคิดสร้างสรรค์นั้นให้ตรงตามความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ การเพิ่มช่องทางการตลาดสมัยใหม่ผ่านสื่อออนไลน์จะเป็นวิธีการที่มีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่งและที่สำคัญ การยกระดับ “มาตรฐานของการบริการ” โดยให้ธุรกิจได้รับการมาตรฐานต่าง ๆ ในการให้บริการจากภาครัฐ การพัฒนาแบรนด์ให้ได้รับการยอมรับ และมีการพัฒนาทักษะของผู้ให้บริการ และการตั้งราคาที่ไม้อาเปรียบผู้บริโภค ก็เป็นกลยุทธ์ที่มีส่วนสำคัญด้วยเช่นกัน เพราะโลกหลังโควิด-19 ผู้ประกอบการจะอยู่ได้จะต้องมีทั้ง “คุณภาพการบริการดีและมีราคาที่สมเหตุสมผล” (ธีระวัฒน์ เจริญราษฎร์, ออนไลน์) ดังนั้น วัดหรือคณะสงฆ์ต้องพัฒนากระบวนการให้บริการผ่านการพัฒนาทรัพยากรเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวได้มากขึ้นและมีคุณภาพมากขึ้น

2.การรองรับความปลอดภัยให้อยู่ในมาตรฐานหรือระดับสากล เพราะความปลอดภัยเป็นสิ่งเดียวที่ทำให้ประเทศไทยมีนักท่องเที่ยวทุก ๆ ปี หากไร้ซึ่งความปลอดภัยคนจะไม่ได้รับประโยชน์จากเม็ดเงินจำนวนมากทำให้เห็นว่าความปลอดภัยเปรียบเสมือนความไวใจนั้นเองที่ทั้งภาครัฐและผู้ประกอบการอาจต้องมานั่งจับเข้าด้วยกันอย่างมาก โดยภาครัฐมีหน้าที่ 1) บังคับใช้กฎหมายและกำหนดบทลงโทษแก่ผู้ที่กระทำผิดอย่างจริงจัง 2) พัฒนาระบบความปลอดภัยและสุขอนามัยในแหล่งท่องเที่ยว 3) ประสานงานและความร่วมมือระหว่าง หน่วยงาน 4) พัฒนาคมน 5) จัดทำคู่มือสำหรับนักท่องเที่ยว 6) พัฒนาคุณภาพของระบบคมนาคมขนส่ง 7) พัฒนากลไกและช่องทางการรับแจ้งเหตุ 8) พัฒนาระบบการทำงานของภาครัฐ และ 9) แก้ปัญหา การหลอกลวงและเอารัดเอาเปรียบนักท่องเที่ยว ภาคเอกชนมีหน้าที่ 1) ปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด 2) ประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ 3) ปรับปรุงคุณภาพมาตรฐานของสถานที่ท่องเที่ยวและสถานประกอบการ 4) พัฒนาคุณภาพของบุคลากร 5) สอดส่องดูแลรักษาความปลอดภัย และ 6) มีจิตสำนึกที่ดีต่อการท่องเที่ยว ชุมชนมีหน้าที่ 1) ช่วยเฝ้าระวังความเสี่ยงภัยต่าง ๆ 2) แจ้งรายงานความ

เสียงที่เกี่ยวข้องให้กับเจ้าหน้าที่รัฐที่ รับผิดชอบ และ 3) ให้ความช่วยเหลือนักท่องเที่ยวเมื่อประสบภัย และนักท่องเที่ยวมีหน้าที่ 1) ตระหนักถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้น และ 2) ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจุดหมายปลายทางที่จะเดินทางไปเยือน (ปิ่นฤทัย คงทอง และวิริยา มีสวัสดิกุล, 2562 : 404) ซึ่งมุ่งเน้นไปที่ด้านอุบัติเหตุ ด้านการหลอกลวง/ต้มตุ๋น ด้านภัย ธรรมชาติ ด้านอาชญากรรม ด้านสุขอนามัย/โรคระบาด และด้านการจลาจล/การก่อการร้าย (ทัชชกร แสงทองดี, 2561 : 22) ดังนั้น วัดหรือคณะสงฆ์ถือว่าเป็นผู้ให้บริการท่องเที่ยวเชิงพุทธจำเป็นบริหารจัดการกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีมาตรฐานสากล

3.การนำเสนอรูปแบบการท่องเที่ยวที่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงวิถีพุทธเป็นการ การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี (cultural and traditional tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยว เพื่อชมงานประเพณีต่าง ๆ ความเชื่อ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรีย์ศิลปะเพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพ พิธีกรรมต่าง ๆ และได้รับความรู้ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว ยกตัวอย่างเช่น การเที่ยวชมงานประเพณีแห่เทียนพรรษาในจังหวัดอุบลราชธานี, ประเพณีงานลอยกระทงที่จังหวัดสุโขทัย, ประเพณีสงกรานต์ที่จังหวัดเชียงใหม่, ประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัดนครพนม, ประเพณีวันสารทเดือนสิบ นครศรีธรรมราช เป็นต้น (คุณนายเวอร์เทอร์ชอบเที่ยวกินนอน,ออนไลน์) ดังนั้น วัดหรือคณะสงฆ์อาจจะกำหนดโปรแกรมหรือกิจกรรมที่สร้างความแตกต่างไปจากเดิมแต่ยังคงรักษาแก่นแท้ทางพระพุทธศาสนาไว้ให้มากที่สุด รวมทั้งสามารถสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ด้วย

4.การบริการนักท่องเที่ยวให้เกิดความประทับใจ เพราะความต้องการพื้นฐานของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก และเทียบกับความรู้สึกหรือความต้องการของตัวเองด้วย ซึ่งตัวเรายังต้องการ “ความรู้สึกยินดีต้อนรับ (Welcome)” ด้วยไมตรีจิต ต้องการให้มีคนสนใจเห็นความสำคัญ ได้รับเกียรติจากคนอื่น ๆ เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นลักษณะการต้อนรับที่ดีที่ง่ายที่สุด คือ ให้รู้จักเอาใจเขา

มาใส่ใจเรานั่นเอง โดยรวมแล้วการเป็นผู้ทำงานต้อนรับที่ตึ้นนั้น จะต้องปฏิบัติด้วย กาย วาจา และใจในการต้อนรับ ดังนี้ ทางกาย คือ ต้องดูแลสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง สดชื่น กระตือรือร้น ไม่เชื่องซึม หมดห่อเหี่ยว กระฉับกระเฉง หน้าตาสดใส หวีผมเรียบร้อย ไม่ปล่อยผมรุงรัง การแต่งกายเรียบร้อย ยิ้ม ใหว่ ทักทายเหมาะสม กิริยาสุภาพ เป็นคุณสมบัติจำเป็นพื้นฐาน ทางวาจา คือ ต้องใช้ถ้อยคำ ชวนฟัง ทำเสียงไพเราะชัดเจน พูดมีหางเสียง มีขนานรับเหมาะสม กล่าวต้อนรับ พูดแต่น้อยฟังให้มาก ไม่พูดแทรก ไม่กล้าตำหนิ อาจพูดทวนซ้ำสิ่งที่ผู้มาติดต่อต้องการให้เขาฟังอีกครั้ง ทางใจ คือ ไม่ปล่อย ให้อารมณ์หม่นหมอง ใจลอยขาดสมาธิในการทำงาน เคร้าซึม และเบื่อหน่าย จนแสดงออกมาให้เห็นทาง อากัปกิริยา (www.sanook.com, ออนไลน์) ดังนั้น วัดหรือคณะสงฆ์อาจต้องปรับปรุงกระบวนการ ทัศน ใหม่ที่ช่วยให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจให้มากที่สุด ซึ่งนั่นก็คือผลรวมของความศรัทธาและเกิด ความสุขตามแบบฉบับของชาวพุทธหรือนักท่องเที่ยว

5.การผลิตและต่อยอดทักษะของเด็กเยาวชนให้เข้ามาส่วนร่วมในการเป็นไกด์ท้องถิ่น
ๆ ซึ่งบุคคลที่ต้องการเป็นมัคคุเทศก์ จะต้องมีความสมบัติพิเศษหลาย ๆ อย่างประกอบกัน เช่น ความมี ใจรักในอาชีพ มีความอดกลั้น มีความยืดหยุ่นในการปฏิบัติงาน ตอบสนองความต้องการของ นักท่องเที่ยว ซื่อสัตย์ สามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์จะช่วยแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ได้อย่างเหมาะสม มัคคุเทศก์เป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลนักท่องเที่ยวอย่างใกล้ชิดเกือบตลอดเวลาของการนำ เที่ยวในแต่ละครั้ง ดังนั้นในการปฏิบัติงานของมัคคุเทศก์จะเป็นไปโดยธรรมชาติ ไม่มีการฝึนปฏิบัติ หรือทำหน้าที่หวังเพียงเฉพาะค่าตอบแทน มัคคุเทศก์ที่ดีต้องมีคุณสมบัติ 5 ประการ คือ 1. มนุษย สัมพันธ์ดี 2. บุคลิกภาพดี 3. ความรู้ดี 4. มีความรักงาน 5. มีศิลปะในการพูด ดังนั้น มัคคุเทศก์เป็นผู้ที่ อยู่ใกล้ชิดกับนักท่องเที่ยวมากที่สุด เพราะฉะนั้นผู้เรียนจึงควรจะได้เรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับ หน้าที่และความรับผิดชอบ คุณลักษณะอันจำเป็นที่จะทำให้ชื่อเสียงของประเทศชาติเป็นที่รู้จักทั่วโลก และช่วยเพิ่มพูนจำนวนนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวในประเทศไทยได้มากขึ้น(วิทยาลัยอินเตอร์เทคล่า ปาง, 2560) ดังนั้น วัดหรือคณะสงฆ์จะต้องเตรียมคนรุ่นใหม่ให้สามารถเข้ามาสู่กิจกรรมการนำ

ทางหรือการอธิบายบริบทประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาและความสามารถในการสร้างจุดเด่นของสถานที่และกิจกรรมได้อย่างประทับใจ

6.ส่งเสริมความร่วมมือแบบภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ
เช่น กรณีการสร้างเครือข่ายธุรกิจการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลนครเชียงราย มีตัวแทนจากสถานประกอบการคือที่พัก/โรงแรม/รีสอร์ท ร้านอาหาร/คาเฟ่ และบริษัททัวร์นำ การบริหาร จัดการ ธุรกิจส่วนใหญ่เป็นธุรกิจครอบครัว ซึ่งกลุ่มผู้ประกอบการไม่จำเป็นต้องเป็นธุรกิจขนาด เล็กหรือขนาดใหญ่ หรือแบ่งแยกประเภท แต่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันเพื่อต้องการ พัฒนาการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลนครเชียงราย รวมถึงการวางแผนการตลาดเพื่อส่งเสริมและ กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวซ้ำ อีกทั้งควรมีการจัดกิจกรรมที่ต่อเนื่องทั้งกิจกรรมที่เป็น ทางการและไม่ใช่ทางการ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อสร้างความผูกพัน และความ สามัคคีให้เกิดขึ้นในกลุ่มอย่างเหนียวแน่น เพื่อพัฒนาการธุรกิจการท่องเที่ยวในเขตเทศบาล นครเชียงรายให้มั่นคงตลอดไป การสร้างเครือข่ายธุรกิจการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลนครเชียงราย เพื่อเป็นศูนย์กลางบริการธุรกิจการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย ควรจัดให้มีการอบรมให้ ความรู้ สร้างความตระหนักให้เห็นความสำคัญของการสร้างเครือข่ายในการทำงาน โดยการจัด อบรมแบบพี่สอนน้อง (Coaching) ซึ่งจะมีความเป็นกันเองมากกว่า ข้อเสนอแนะในการศึกษา ครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาถึงรูปแบบการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างกลุ่มเครือข่าย และขยาย กลุ่มเครือข่ายให้ครอบคลุมในเขตเทศบาลนครเชียงรายร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือพึ่งพา ในการวางแผนการตลาดร่วมกัน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อกระตุ้นให้เห็น ข้อดีของการเป็นพันธมิตรภาคีร่วมกัน (ภิราวิชญ์ ชัยมาลาและสิริสาสน์ พันธมณี, 2563 : 181) ดังนั้น วัดหรือคณะสงฆ์จะต้องพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนให้เข้ามาช่วยเติมแต่งกิจกรรมให้ครอบคลุมบริบทได้มากขึ้นในรูปแบบเครือข่ายการท่องเที่ยวรอง

7.การปรับรูปแบบการทำบุญแบบออนไลน์มากขึ้น ชาวพุทธในประเทศไทยก็ต้องปรับตัวไปสู่วิถีธรรมแบบใหม่ๆ ตามกรอบวิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีเพื่อให้เข้ากับความคิดของตนเอง ซึ่งการทำบุญทางพระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่ด้วยรูปแบบแต่ด้วยเจตนาที่ดีและมีความคิดความ

ต้องการที่จะบุญด้วยความบริสุทธิ์ใจ จึงถือว่า ได้บุญตามความประสงค์และยังมีวิธีการอื่น ๆ อีกมากมายที่สามารถทำบุญได้ เช่น การอนุโมทนาเมื่อเห็นผู้อื่น ๆ ทำความดี เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะมีกระแสมากยิ่งขึ้นทดแทนการเข้าวัดเพื่อการทำบุญเนื่องในวัดพระหรือวันสำคัญทางศาสนา (พระทรงศักดิ์ แสงทนต์และพิสิฐ คุศุโตร์, 2564 : 953) ดังนั้น วัดและคณะสงฆ์อาจต้องพัฒนากระบวนการทำบุญในรูปแบบที่ตอบสนองต่อความสบายใจและง่ายต่อการบริจาคเงินหรือสิ่งขึ้นผ่านโทรศัพท์แบบสมาร์โฟนในทุกช่องทางไม่ว่าจะการทำบุญเพื่อทุนการศึกษา ทุนการจ่ายค่าไฟฟ้าวัด ทุนอาหารกลางวัน หรือการทำบุญในวัดปกติทั่วไป เพื่อลดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสได้

สรุปและข้อเสนอแนะ

บทความเรื่อง การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวิถีพุทธในยุควิถีใหม่ เป็นอีกบทความที่เข้ามาช่วยให้ในการเติมเต็มบทบาทของวัดและคณะสงฆ์เพื่อการรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบมีอาชีพมากยิ่งขึ้นอาจต้องปรับปรุงและพัฒนาระบบต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความสบายใจแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งถือได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธยุคใหม่ต้องห่างไกลการโรคติดต่อ อีกทั้งปรับไปตามกระแสความนิยมของนักท่องเที่ยวให้มากที่สุดทั้ง 7 ประการ คือ 1. การส่งเสริมศักยภาพกลุ่มผู้ประกอบการในด้านต่าง ๆ ให้มากขึ้น 2. การรองรับความปลอดภัยให้อยู่ในมาตรฐานหรือระดับสากล 3. การนำเสนอรูปแบบการท่องเที่ยวที่แตกต่างไปจากเดิมให้มากที่สุด 4. การบริการนักท่องเที่ยวให้เกิดความประทับใจ 5. การผลิตและต่อยอดทักษะของเด็กเยาวชนให้เข้ามาส่วนร่วมในการเป็นไกด์ท้องถิ่นนั้น ๆ 6. ส่งเสริมความร่วมมือแบบภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ 7. การปรับรูปแบบการทำบุญแบบออนไลน์มากขึ้น ที่จะเข้ามาทดแทนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธยุคใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนทางสังคมโลกปัจจุบัน อีกทั้งองค์กรคณะสงฆ์ยังสามารถปรับทิศทางการบริการที่ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวทั้งไทยและเทศในอนาคตได้

นอกจากจะปรับปรุงและเปลี่ยนรูปแบบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาแบบเดิม ๆ แล้ว ยังต้องปรับสู่กิจกรรมที่สามารถสร้างความเชื่อมโยงให้แก่นักท่องเที่ยวอันเป็นช่องทางของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สามารถมีอิทธิพลต่อการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีของสังคมให้มากขึ้นผ่าน

การออกแบบกิจกรรมที่โน้มนำคุณค่าของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการต่อยอดและการสืบ
ทอดเจตนารมณ์ตามหลักการอย่างเห็นเป็นรูปธรรมแม้ว่านักท่องเที่ยวอาจจะไม่ได้ต้องการสาระสำคัญ
แต่การนำเสนอให้ตรงกับความจริงจะช่วยให้นักท่องเที่ยวเห็นคุณค่าอย่างสูงสุดของพระพุทธศาสนา
ได้

References

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.(2557). แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว
เส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- กองเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและกีฬา. (2565). สถานการณ์การท่องเที่ยวเดือนมกราคม 2565.
กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- คุณนายเวอร์เทอร์ชอบเที่ยวกินนอน. น่ารักกับ 10 รูปแบบการท่องเที่ยวยอดนิยม ที่คนชอบกันมาก
ที่สุด แล้วคุณล่ะชอบการท่องเที่ยวแบบไหน. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล :
<https://khunnaiver.blogspot.com/2019/10/10-type-of-tourism-popular.html>
[30 ตุลาคม 2565].
- ณัฐฤทธิ นิธิประภา. (2564). บทวิเคราะห์สถานการณ์ MSME สาขาธุรกิจท่องเที่ยวปี 2564 และ
แนวโน้มปี 2565. ฝ่ายวิเคราะห์สถานการณ์และเตือนภัยทางเศรษฐกิจ.
- ทัชชกร แสงทองดี. (2561). รูปแบบความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวในจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา. วารสารวิชาการอาชีวศึกษาและนิติวิทยาศาสตร์ โรงเรียนนายร้อย
ตำรวจ. 4 (2), 22-38.
- ธีระวัฒน์ เจริญราษฎร์. การเพิ่มศักยภาพของผู้ประกอบการท่องเที่ยว (ในเมืองรอง) หลังยุคโควิด-19.
[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <http://econ.nida.ac.th/2021/11/การเพิ่มศักยภาพของผู้ประกอบการท่องเที่ยว/>.
[30 ตุลาคม 2565].
- บัญญัติณ์ โจนันท์และกนกวรรณ คชสิทธิ์. (2561). การส่งเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกลุ่ม
แม่น้ำวาง. วารสารเกษมบัณฑิต. 19 (1) : 103-122.

ปิ่นฤทัย คงทอง และวีรยา มีสวัสดิกุล. (2562). แนวทางการจัดการความปลอดภัยทางการท่องเที่ยว
ของอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ในฐานะจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวของ
นักท่องเที่ยวต่างชาติ. *วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี*. 13 (1), 403-414.

พระมหาสุหิตย์ อาภากร (อบอู่) และคณะ. (2555). “การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการ
ท่องเที่ยว ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”. *รายงานการวิจัย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย.

พระทรงศักดิ์ แสงทองคำและพิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. (2564). โควิด-2019: วิถีทาง วิถีธรรม วิถีใหม่ของ
ชาวพุทธในสังคมไทย. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*. 6 (3) : 947 – 960.

ภิราวิชญ์ ชัยมาลาและสิริสาสน์ พันธมณี. (2563). การสร้างเครือข่ายและศูนย์กลางบริการข้อมูล
ธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*. 5
(7), 196-182.

วิวัฒน์ จันทร์กาทองและคณะ. (2563). ศักยภาพผู้ประกอบการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดสงขลา. *การ
ประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 11*. มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่.

วิทยาลัยอินเตอร์เทคลำปาง. (2560). 5 ข้อ ของการมีคุณลักษณะที่ดีในอาชีพมัคคุเทศก์ (ไกด์).
วิทยาลัยอินเตอร์เทคลำปาง.

มานิช พรหมปัญญา และคณะ. (2564). แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของ
จังหวัดอุบลราชธานีเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน. *วารสารการบริการและการ
ท่องเที่ยวไทย*. 6 (2), 36-47.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). *แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ
ประเด็นที่ 05 การท่องเที่ยว*. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

อนุชา นาคาศัย. (2565). *ชวนเที่ยววิถีพุทธ*. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล :
<https://www.thaipost.net/columnist-people/179063/> [30 ตุลาคม 2565].

รายงานสืบจากการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 1 เรื่อง “พระพุทธศาสนา กับ แนวโน้มโลกยุคใหม่ : วิถีครู
บาศรีวิชัยสู่อารยธรรมร่วมสมัย” “Buddhism and New Global Trends : The Footprint of Khruba Sriwichai Towards
Contemporary Civilization”

www.sanook.com. คุณสมบัติที่ดีของผู้ทำงานต้อนรับนักท่องเที่ยว. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล :

<https://www.sanook.com/campus/1390193/> [30 ตุลาคม 2565].